

**Документування слідчим
протиправного застосування
фінансових інструментів та
проведення судової
експертизи як складові
розслідування злочинів у
фінансово-кредитній сфері**

Навчальний посібник призначений для використання у науково-методичній і практичній діяльності експертів-економістів та у судово-слідчій практиці при призначенні економічних експертиз. У роботі надається загальна характеристика фінансових злочинів, їх видів, причин латентності та показники фінансової злочинності.

Детально розглядаються особливості розслідування окремих видів фінансової злочинності, особливості методики проведення експертного дослідження щодо окремих видів фінансових злочинів, а також особливості експертного дослідження валютних операцій банку.

Описано механізми вчинення окремих фінансових злочинів з бухгалтерськими проводками щодо проведених операцій та надані умовні переліки питань для проведення судово-економічної експертизи, а також перелік документів, необхідний для проведення повного експертного дослідження.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ	8
1.1 Фінансова сфера як об'єкт злочину.	8
1.2 Дефініції «злочинність у фінансовій сфері» і «фінансова злочинність».	23
1.3 Латентність фінансової злочинності. Показники фінансової злочинності.	56
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ФІНАНСОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	70
2.1 Особливості методики розслідування злочинів, що вчиняються у кредитно-банківській сфері.	70
2.2 Окремі аспекти методики розслідування злочинів у сфері банківської діяльності, що вчиняються з використанням фіктивного капіталу.	88
2.3 Окремі аспекти розслідування злочинів, пов'язаних із виведенням грошових коштів на закордонні рахунки шляхом конвертації національної валюти в іноземну.	104
РОЗДІЛ 3	
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМИХ ВИДІВ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ	119
3.1 Методика проведення експертного дослідження з питань підтвердження злочинів у фінансово-кредитній сфері.	119
3.2 Методика проведення експертного дослідження з питань підтвердження фінансових операцій щодо залучення грошових коштів із наступним нарахуванням витрат.	149
РОЗДІЛ 4	
ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	158
4.1 Валютні операції – вид діяльності банків.	158

4.2	Окремі питання щодо особливостей проведення судово-економічної експертизи щодо визначення завданих збитків банками внаслідок проведення валютних операцій.	171
4.3	Приклад завдання матеріальної шкоди (збитків) банкам внаслідок визнання від'ємної курсової різниці від операцій за розрахунками на міжбанківському валютному ринку з купівлі-продажу та обміну іноземних валют.	174
4.4	Приклад завдання збитків банку від від'ємної курсової різниці, виниклої внаслідок штучного створення валютної позиції для подальшої конвертації національної валюти в іноземну в інтересах третіх осіб.	181
4.5	Приклад завдання збитків банку від від'ємної курсової різниці, виниклої внаслідок купівлі-продажу іноземної валюти на МВР.	186
	ВИСНОВОК.	193
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	201

ВСТУП

Фінансова діяльність є ключовою для функціонування держави, оскільки забезпечує економічні, соціальні, культурні, внутрішньообезпечові, зовнішньообезпечові та політичні сфери сучасної держави. Однак глобалізація, розвиток сучасних інформаційних технологій, інформатизація суспільства, зростання діджиталізації, зокрема й у фінансовій сфері, поширення політики фінансової інклюзії, значні фінансові ресурси, наявні в фінансових відносинах, необхідність відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, зокрема внаслідок вчинення корупційних діянь, сприяють збільшенню кількості фінансових злочинів, які сукупно формують загрозу ситуацію для існування країни в цілому. Одним з дієвих засобів запобігання та боротьби з фінансовою злочинністю є здійснення розслідування злочинної діяльності для подальшого притягнення винних до кримінальної відповідальності. Особливість фінансової діяльності, яка характеризується не тільки високою латентністю, але й специфічними вимогами її ведення, особливостями здійснення, великою кількістю здійснених операцій та великим масивом бухгалтерської інформації щодо проведених операцій, викликає складнощі не лише з погляду дослідження й розслідування, а також з погляду сприйняття відповідних масивів інформації. Саме тому розслідування фінансових злочинів потребує як спеціальних знань, так і застосування економічних експертиз як джерела доказів у судових провадженнях, оскільки судово-економічна експертиза дозволяє не тільки виявити факт вчинення злочину, але й простежити механізм суспільно-небезпечного діяння.

Однак на сьогодні відсутні затверджені деталізовані методичні рекомендації, які б у систематизованому вигляді дозволяли проводити дослідження на основі узагальнення практики призначення і провадження судово-економічних експертиз, надавати практичні рекомендації з вирішення

питань, що стосуються документального підтвердження завдання матеріальної шкоди (збитків) внаслідок вчинення безпосередньо фінансових злочинів, зокрема й тих, що завдають шкоди банкам внаслідок визнання від'ємної курсової різниці від операцій за розрахунками на міжбанківському валютному ринку з купівлі-продажу та обміну іноземних валют.

Актуальність розроблення методичних рекомендацій зумовлена також збільшенням кількості запитів на проведення судово-економічних експертиз щодо питань підтвердження вчинення суспільно-небезпечних дій, які формують фінансові злочини, а також причинно-наслідкового зв'язку між ними та суспільно-небезпечними діяннями. Значною мірою проблематика експертного дослідження при вирішенні таких питань пов'язана зі складним і несистематизованим нормативно-правовим регулюванням. Розроблення методичних рекомендацій щодо визначених питань дозволить суттєво зменшити трудомісткість та терміни проведення досліджень.

Додаткової уваги потребує дослідження особливостей діяльності банків, які займають важливе місце в фінансових відносинах, оскільки здебільшого є критично важливими для забезпечення руху фінансових ресурсів. Адже в банках концентрується власний та залучений капітал, а також фінансові ресурси осіб, які вирішили скористатись фінансовими послугами банку. Правопорушення у сфері банківської діяльності та їх наслідки мають значний вплив на стан економічного благополуччя людини, суспільства та держави. Так, ліквідація більш ніж дев'яноста банків України у період з 2014 по 2018 рр. підірвала фінансово-грошову систему України: населення втратило свої заощадження, підприємства та організації, зокрема державні, з втратою обігових коштів втратили можливість розвитку, збільшення товарообігу та залучення капітальних інвестицій, а завдані банкам збитки та девальвація національної грошової одиниці наблизили країну до дефолту.

Зі свого боку недостатність кваліфікованих кадрів, відсутність сучасних ефективних методик виявлення і розслідування вже вчинених злочинів та викриття потенційних «схем» вчинення злочинів у кредитно-банківській сфері, а також брак

рекомендацій щодо проведення слідчих дій при розслідуванні злочинів цієї категорії є проблематичним, оскільки зумовлює існування значних ризиків: невиявлення або латентність таких злочинів, або неправильна кваліфікація дій винних осіб, або невстановлення усіх елементів складу злочину тощо. Що також свідчить про наявну необхідність у розроблені теоретичних положень і практичних рекомендацій з удосконалення експертного дослідження щодо підтвердження можливої матеріальної шкоди (збитків), завданої банкам.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ

1.1 Фінансова сфера як об'єкт злочину

Насамперед, розглядаючи фінансову сферу як об'єкт злочину, варто приділити увагу категорії злочину. Так, в кримінально-правовому аспекті злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину, яке є більш суспільно небезпечним ніж кримінальний проступок. З огляду на це варто зазначити, що з 01 липня 2020 року кримінально-правове законодавство, окрім злочину, почало оперувати поняттям кримінального проступку, внаслідок чого кримінальні правопорушення стали класифікуватися за двома видами: злочин і кримінальний проступок.

Кримінальний проступок відрізняється від злочину низьким ступенем суспільної небезпеки або навіть суспільної шкідливості, що тягне за собою і різницю у видах та розмірах покарання між відповідними видами кримінального правопорушення. Так, у Кримінальному кодексі зазначено, що за кримінальний проступок передбачене основне покарання у вигляді штрафу не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (до 51 000 грн) або ж інше кримінальне покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Види злочинів (єдині кримінальні правопорушення) до 01 липня 2020 року

злочин невеликої тяжкості	злочин середньої тяжкості	тяжкий злочин	особливо тяжкий злочин
кримінальний проступок	нетяжкий злочин	тяжкий злочин	особливо тяжкий злочин

Види сучасних кримінальних правопорушень

В нашому дослідженні ми використовуваватимемо поняття злочину, а не кримінального проступку через притаманний йому високий ступінь суспільної небезпеки, а також для сприяння боротьби з ними.

Змістовно категорія злочину представлена чітко визначеним компетентними державними органами переліком діянь, які становлять для визначених суспільних цінностей (таких як існування держави, функціонування суспільства, здоров'я та життя окремих осіб тощо) значну небезпеку, зокрема їх існування, відповідні діяння не є забороненими, але за їх реалізацію передбачена кримінальна відповідальність. Варто вказати на історичну мінливість суспільних цінностей, які за рішенням державних органів потребують кримінально-правової охорони, і, як наслідок, мінливість злочинів. Яскравий приклад – спекуляція, яка наприкінці 80-х років минулого століття не просто була декриміналізована, але із злочину стала суспільно корисною діяльністю, яка всіляко підтримується та заохочується державою.

Визначаючи, які діяння будуть кримінально караними, законодавець намагається обмежити державу, суспільство та кожну конкретну особу від деструктивних наслідків зазначених діянь. Серед можливих видів деструктивних наслідків злочинів, які законодавець вирішив мінімізувати, передбачивши кримінальну відповідальність за діяння, які їх викликають, можна умовно виділити такі:

- наслідки матеріального характеру (у випадку, якщо завдаються матеріальні збитки, які можуть стосуватись як збитків окремій особі, так і в цілому державі);
- наслідки фізичного характеру (стосується випадків завдання фізичних ушкоджень особі, її здоров'ю, або життю);
- наслідки морального характеру (завдаються внаслідок приниження честі та гідності особи тощо);
- наслідки політичного характеру (насильницька зміна або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади тощо);
- наслідки суспільно деструктивного характеру (наслідки, що впливають на загально-соціальну ситуацію). Вони можуть бути явними (суспільство знає про них і розуміє суспільну

небезпеку, яку вони несуть) і прихованими (про факт наявності яких може знати обмежене коло осіб, але їх деструктивні наслідки будуть руйнувати наявну систему державного управління та суспільства). До прихованих, наприклад, можна віднести неналежне виконання державним органом покладеної на нього функції, щодо чого В. В. Сидорчук виділяє категорію «методейю» функції державних органів, внаслідок вчинення їх працівниками корупційних злочинів (про які може не бути відомо суспільству), які трансформують функції державного органу, з реалізації якої створювався відповідний орган, до задоволення індивідуальних матеріальних потреб окремих осіб¹.

Загалом діяння, які тягнуть за собою зазначені наслідки в тій чи іншій формі, законодавцем відносяться до кримінально караних, і за їх вчинення передбачаються кримінальні покарання від штрафу до довічного позбавлення волі, залежно від тяжкості вчиненого діяння. Однак передбачене кримінальне покарання не зупиняє осіб від вчинення злочинів. Серед обставин, які сприяють вчиненню злочину можна виділити дві великі групи: особливості моральної складової особистості злочинця, а також загальна криміногенна обстановка, яка сприятиме вчиненню злочинів. Науковці до першої групи відносять такі несприятливі умови, як порушення цілісності родини; ненормальні взаємини між її членами; наявність у родині антигромадських традицій; антисоціальну поведінку членів родини; невиконання батьками своїх обов'язків із виховання дітей; неправильне виховання; потурання антисоціальним нахилам дітей і втягування їх до злочинної діяльності. Елементами другої групи обставин, що сприяють вчиненню злочину, є недоліки організаційно-господарської діяльності, поведінка окремих осіб, природні явища, соціально-економічна обстановка тощо. При цьому криміногенна ситуація в часовому відношенні може мати тривалий характер або короткочасний. У просторовому відношенні вона може поширюватися на велику територію (голод у країні), а може концентруватися в обмеженому просторі (квартирний конфлікт). За обсягом впливу криміногенна ситуація може

¹ Сидорчук В. В. Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2023. 262 с.

стосуватись однієї людини або вузького кола осіб, а може мати і масовий характер (катастрофа). Залежно від змісту і значення для суб'єкта злочину виділяється також проблемна і конфліктна ситуація. У той час, як перша пов'язана з певними труднощами і перешкодами, що заважають злочинцеві досягти поставленої мети, друга носить більш загострений характер і пов'язана з різними зіткненнями і гострими протиріччями між інтересами суб'єкта злочину та інших осіб. При цьому важливо підкреслити, що криміногенна ситуація може бути створена як протиправними, злочинними діями самого суб'єкта злочину, його співучасниками, сторонніми людьми, так і стихійними силами природи. У тому випадку, коли криміногенна ситуація виникла в результаті правомірних дій, питання про їх усунення відпадає².

Зі свого боку для впорядкування переліку злочинів, які в цілому несуть в собі суспільну небезпеку, законодавець систематизує їх за таким елементом складу злочину, як об'єкт, який визначається як суспільні відносини, на які направлене злочинне посягання особи. Відповідна систематизація відбувається за родовим (видовим) об'єктом, який в цілому ліг в основу розподілення кримінальних правопорушень на окремі розділи в Особливій частині Кримінального кодексу, згрупувавши кримінальні правопорушення схожої видової направленості. Незважаючи на це, законодавцем «фінансовий» об'єкт або фінансові відносини не були покладені основу відповідної класифікації. «Фінансовий» об'єкт включається в дещо загальнішу групу об'єктів кримінально-правової охорони, які закріплені у VII Розділі Особливої частини кримінального кодексу «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності». Хоча Л. М. Демидова і вказувала на доцільності назвати розділ VII Кримінального кодексу «Злочини проти державних фінансів»³, однак зважаючи на зміст відповідного розділу, це повною мірою йому не відповідає.

Розглядаючи можливі причини та умови вчинення злочину, необхідно вказати на мету та мотивацію особи як на внутрішніх

² Литвинов О. М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. № 2. С. 323–327.

³ Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія. Харків : Право, 2013. 752 с.

чинниках протиправної поведінки. Так, під мотивами злочину вбачають внутрішнє спонукання особи або ту рушійну силу, яка спонукає особу до вчинення протиправного діяння, а також визначає його зміст та форму. Серед мотивів виділяють такі: користь, ревнощі, хуліганські мотиви, помста, підступність, цікавість тощо. Під метою злочину розуміються бажані злочинцем наслідки, а також можливі зміни в навколишньому середовищі, які намагається досягти злочинець своїми діями. Мета в кожному конкретному злочині може бути різною: мета незаконного збагачення, мета заподіяння особі тілесних ушкоджень або смерті, мета приховати інший злочин, мета насильницької зміни конституційного ладу тощо. Як бачимо, здебільшого, вчиняючи злочин, особа чітко ставить перед собою конкретну протиправну мету, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер вчиненого діяння.

Що ж стосується безпосереднього визначення фінансових відносин, то існує багато їх інтерпретацій, серед яких необхідно виділити такі:

– фінансові відносини – це «частина грошових відносин, яка пов'язана з формуванням та використанням грошових фондів з метою забезпечення розширеного відтворення (рис. 1), задоволення потреб суб'єктів господарювання та населення, здійснення економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави»⁴;

– фінансові відносини – відносини, які «...відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують обмінні, розподільні і перерозподільні процеси і проявляються у грошових потоках»⁵;

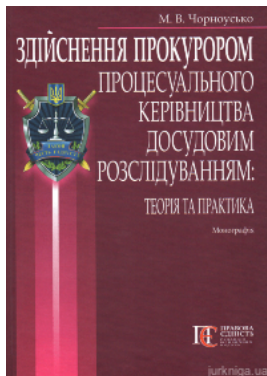
– «фінансові відносини містять у собі найбільш загальні ознаки руху (розподілу, перерозподілу) і співвідношення між собою фінансових засобів різних рівнів. Фінансові відносини обумовлені фактом існування держави, тому зовні виражаються в тих формах, які їм визначає держава»⁶;

⁴ Черничко Т. В. Фінансові та кредитні відносини в системі економічних відносин. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.11. С. 263–267.

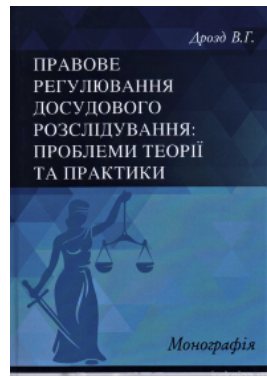
⁵ Опарін В. М. Фінанси: загальна теорія. Київ : Вид-во КНЕУ, 2002. 240 с.

⁶ Нестеренко А. С. Дослідження фінансових правовідносин як об'єкта механізму функціонування фінансової системи України. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 205–210.

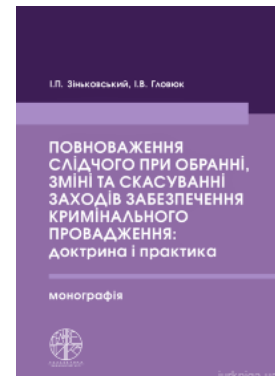
Книги, які можуть вас зацікавити

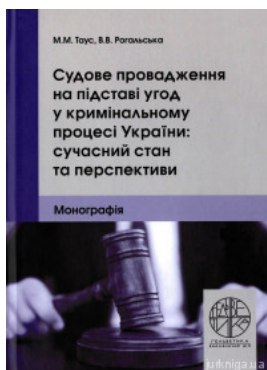
Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: теорія та практика

Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики

Повноваження слідчого при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження: доктрина і практика

Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: сучасний стан та перспективи

Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України

Обшук у кримінальному провадженні

**Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес**

[Перейти на сайт](#) →